

Tijdsdocument

Anton Janse*

Het Sloe

Het Sloe heeft eeuwenlang de geografische scheiding gevormd tussen Walcheren en Zuid-Beveland. Het noordelijke deel, uitkomend in het Veerse Gat, de scheiding tussen Walcheren en Noord-Beveland, heeft aan het begin van onze jaartelling deel uitgemaakt van de Scheldemonding. Deze liep ten noorden van Hoedekenskerke rechtstreeks naar het westen, de toenmalige Zwake, in de 15e eeuw is met de afdamming en inpoldering hiervan begonnen. Het gebied tussen Walcheren en westelijk Zeeuws Vlaanderen, nu de hoofdmond van de Westerschelde, was een eilandenrijk, gescheiden door ondiepe getijdenkreeken. De toenmalige Wielingen voerde naar het Zwin, de hoofdvaarroute naar Brugge. Naarmate de Westerschelde zich als zeearm ontwikkelde, verzandde het Zwin stelselmatig, hetgeen het einde van Brugge als zeehaven inluidde.

In die tijd vormde het Sloe de toegang tot de haven van de stad Middelburg. Van de vijftiende tot en met de zeventiende eeuw, was dit een van de belangrijke koopvaarders havens van de zuidelijke Nederlanden. Een van de hoofdbases van de welbekende VOC. Echter ook het Sloe onderging het lot van het Zwin, verzandde naarmate de West- en Oosterschelde verder in betekenis toenamen.

Aan de voormalige oevers van het Sloe liggen twee bekende fossielenstranden, Ritthem oftewel Rammekens en de onvolprezen Kaloot. Beiden aan de zuidelijke mond van dit indertijd belangrijke vaarwater. Gedurende het dichtslibben van het Sloe zijn er gedurende de zeventiende tot de twintigste eeuw aan beide zijden inpolderingen gepleegd, teneinde het landbouwareaal uit te breiden. De verbinding tussen Walcheren en Zuid-Beveland werd door een veerdienst onderhouden. De opkomst van 'snelle verbindingen', door middel van de stoomtrein in Nederland, heeft ertoe geleid dat in 1871 een spoorwegdam door het Sloe werd aangelegd, om Middelburg en Vlissingen met dit nieuwe fenomeen met de rest van het land te verbinden.

In 1950 is een groot deel van het Zuid-Sloe ingepolderd, de Quarlespolder, bijna 500 ha goede landbouwgrond. En in 1961 is een aanvang gemaakt met de inpoldering van het zuidelijk gedeelte om hier een haven- en industriegebied in te richten (ruim 200 ha). In dat zelfde jaar is tussen Walcheren en Noord-Beveland de Veerse Gatdam aangelegd, onderdeel van de Deltawerken. De ondergrond van dit hele gebied, geulen, banken en weer opgevulde geulen bestaat voor een groot deel uit omgewerkt Peistocene en Pliocene materiaal, veelal van mariene oorsprong.

Studie van dit materiaal is in Nederland pas na de tweede helft van de 19e eeuw op gang gekomen, in eerste instantie naar aanleiding van boringen en uitgravingen. Van

Bentham Jutting noemt nog in een voordracht oude verzamelingen op, nu ondergebracht bij het Zeeuws Genootschap. Dit waren 'rariteiten kabinetten' en vormden geen grondslag voor een systematische studie aan Zeeuwse fossielen. De beschouwingen van Baster en Bomme hadden meer betrekking op de recente schelpdiercultuur en de paalworm. Wanneer bewust voor het eerst op voornoemde stranden fossiel materiaal is verzameld weet ik niet. Uit overlevering weet ik dat mij overgrootvader in de tijd dat hij in Nieuw en St Joosland woonde, 'keutjes' *Cypraea moneta*, aan het zuid-ooststrand van Walcheren heeft verzameld. Niet uit het oogpunt van malacologische studie, maar om als fiches te gebruiken bij het gezelschapsspel 'potten en buuren'. Helaas is mij niet bekend of hij bij zijn zoektochten ooit een fraaie *Voluta* heeft meegenomen. Een restant keutjes is nog steeds in mijn bezit.

Ritthem

Het strandje bezuiden deze plaats, gelegen aan de westelijke ingang van het Sloe en de haventoeegang naar Middelburg, via het kanaal van Welsing, werd gedomineerd door fort Rammekens, gebouwd op de plek waar eerst het kasteel Zeeburg stond. Van voor de tweede wereldoorlog zijn hier al interessante fossielvondsten bekend. Het strand lag aan een vrij diepe geul, die lange tijd aan de oostkant door de Kaloot werd begrensd. Na de afdamming en inpoldering van het Sloe was de ergste stroming eruit. Een tweetal opspuitingen is de reden dat we nog lange tijd aan het Ritthemse strandje fossielen konden vinden. Om de bereikbaarheid van Antwerpen als oorlogshaven te forceren, hebben de geallieerden in 1944 de kust van Walcheren op een viertal plaatsen stuk gebombardeerd, teneinde de Duitse bezetter daar te verdrijven. Eén van deze plekken was nabij het fort Rammekens, waar een forse stroomgeul is ontstaan. Al voor de bevrijding van het noordelijk deel van Nederland is de Dienst Droogmaking Walcheren op poten gezet, om zo snel mogelijk dit eiland aan de greep van de zee te onttrekken.

Mijn vader, toen in de bloei van zijn leven, was na 5 jaar onderduiken en hongerlijden onmiddellijk bereid om zich in te zetten om het land van zijn vaderen aan de zee te helpen ontworstelen. Dit leverde, als hij voor het weekend thuis kwam, voor mij spannende verhalen op. Wellicht een onderbewuste motivatie om mijn latere loopbaan ook in de waterstaatkundige sector te kiezen.

Het was een taai gevecht om de dijken weer te dichten, het Nederlandse materieel was weg, kapot of niet inzetbaar. Het Engelse leger heeft veel overvloedig materiaal voor de invasie in Normandië ter beschikking gesteld. Het dichten van alle gaten heeft pas na de tweede of derde poging succes gehad. Het dijkgat Rammekens was het laatst aan de beurt, in februari 1946 is het definitief gelukt. Voor de

sluiting zijn vele tienduizenden kubieke meters zand gebruikt. Met onderlossers werd op dieper water geplempt, met spuitleidingen werd bij goed tij zoveel mogelijk in het gat zelf gespoten. Dit zand heeft jarenlang de fossielen-verzamelaar op dit strand kunnen verwennen. De winplaats in het zuid Sloe lag ongeveer waar nu de Denemarken-weg eindigt, en leverde plaatszand, opgewerkt uit de Plio-Pleistocene lagen van het zeegat. In 1949 is deze winlocatie weer gebruikt om zand te leveren voor de inpoldering van het Zuid Sloe. Hierbij is minder gemorst en alles is netjes met een meter klei bedekt.

De tweede keer dat fossielrijk zand op het Ritthemse strand is aangevoerd was eind jaren '60. In het kader van dijk-verhogingen, voortvloeiende uit het Deltaplan is hier een aanzienlijke hoeveelheid zand opgespoten om de bestaande zeedijken te verhogen en verbreden.

De Kaloot

In de 19e eeuw was de stroming in het westelijk deel van de Westerschelde hoofdzakelijk kustparallel. Voor Terneuzen lag de Hoge Springer, iets ten westen de Lage Springer en voor het gehucht Hoofdplaat de Hoofdplaat. Aan de noordkant bij Baarland en Ellewoutsdijk een aantal polderdijken, door een strand of schor beschermd van de stroomgeulen. Voor de mond van het Sloe lag een plaat 'Nat Gat' genaamd, later bekend als Spijkerplaat. De Kaloot vormde een opwas in de Sloe mond, die van strand opliep naar laag wad en vervolgens richting dijk van Zuid Beveland tot hoog wad. De westelijke uitloper hiervan strekte zich uit tot voor de Walcherse kust, ruim een uur gaans vanaf de Noordnol. In de tweede helft van de 19e eeuw is er een meander ontstaan in het geulenpatroon. De Pas van Terneuzen vrat zich door de in het midden van de rivier liggende platen heen in noordwestelijke richting. De toenmalige Hoge Springer werd opgeruimd en formeerde zich weer, nu bewesten de Hoofdplaat. De Spijkerplaat vergrootte zich in oostelijke richting en drukte de stroom tegen de Borsselese kust aan. Resultaat: de diepste geul van zuid Nederland, voor de Noordnol -65 meter. De stroom begon successievelijk aan de Kaloot te knabbelen, in het optimum van de erosie was dit 15 meter per jaar. Alleen de bovenste 20 meter van de kust, bestaand uit zand en dunne kleilagen braken snel af. De geoxideerde top van het Plioceen, ongeveer 20 meter diep, hield veel langer stand. Dit plateau strekt zich nog steeds een 500 meter ten zui-

den van de Kaloot onder water uit en dwingt de diepere stroom nog steeds westwaarts. Dit is de zogenaamde 'Craglaag.' Ook enkele 'calamiteuze polders' bij Ellewoutsdijk en Baarland moesten aan het water worden prijsgegeven. In 1956 heeft dit tot een van de grootste bekende plaatvallen geleid. Het noordoostelijk deel van de Spijkerplaat verloor zijn stabiliteit en schoof de geul in. De Put van Borssele was tot -50 meter verondiept. In 1959 en 1964 zijn dergelijke fenomenen ook weer waargenomen. Geschat wordt dat dit verplaatsingen van 5.000.000 m³ sediment zijn. Het resultaat kan weer een verse aanvoer van opgespoelde fossielen aan het strand zijn, aangezien het Schelde sediment gevuld is met fossielen uit de omgewerkte diepere lagen. Dat dit sediment niet alleen in de huidige Scheldeloop aanwezig is, maar ook onder wat nu tot 'het vaste land' behoort, is soms waar te nemen, zeker in boringen, maar ook bij grotere uitgravingen. Veel is er verzameld uit het materiaal wat is opgebracht tijdens het uitbaggeren van de huidige Sloehavens. Ook bij het uitgraven van de Buitenhaven van Vlissingen bevatte het zand de bekende fossielinhoud, getuige een monster in de collectie van mijn vader, gedateerd uit 1933.

Rest mij nog een correctie aan te brengen in mijn verhaal in Afzettingen 21 nr 4, getiteld: Excursie naar de Kaloot. Hierin wordt een tweetal dwarsprofielen gepresenteerd, met stratigrafische interpretatie. De dieptelijnen van de lagen zijn lineair doorgetrokken naar de Spijkerplaat (links op de afbeelding), weliswaar geenvolgetrokken lijn. Echter tot zeker een diepte van ± 20 meter is het pakket omgewerkt en behoort tot de Westland-formatie. Met dank aan Frank Wesselingh voor deze correctie.

Bronnen

- Benthem Jutting, W.S.S. van, 1976. Malacologische verzamelingen en onderzoeken in Zeeland, *Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging*, No. 170, pp. 530 -535.
- Bruin, M.P., 1959. Vier eeuwen Sloe. *Zeeuws Tijdschrift*, No. 5. pp. 135 - 144.
- Janse, A.C., 2000. Excursie naar de Kaloot. *Afzettingen WTKG* 21 (4).
- Slik, L. van der & J. Voorwinde, 1950. Een pleidooi voor de bestudering van fossiele mollusken van de Westerschelde. *Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging*, No. 36, pp. 291 -293.
- Wilderom M.H., 1968. Tussen Afsluitdammen en Deltadijken III, Midden-Zeeland.
- Wolters-Noordhoff, 1987. Grote Topografische Atlas van Nederland. 1 : 50.000.
- Wolters-Noordhoff, 1990. Grote Historische Atlas van Nederland. 1 : 50.000.

*Anton Janse, G. van Voornestraat 165,
3232 BE Brielle, email: acjanse@hetnet.nl